

мо уколико живот осведочава њено дејство. Оваква процена према Ломпару наликује плесу над понором. Овај последњи део Ломпар завршава питајући се *зашто човек неке мора да каже*.

На крају се са фрагментима Мило Ломпара можемо сложити или не сложити, јер је једна од основних одлика демократског друштва да се мишљења могу разликовати. Да људи могу различите ствари на различите начине разматрати. Али, оно што се никако не може порећи је да је тема којом се бави књига проблем коме би данас требало да сви ми посветимо мало више пажње, јер уколико морал постане заборављен од свих престаће доба морала. И можда на први поглед делује да се неморал више исплати, морал је ипак нешто што нема цену. Морал се не може купити нити силом прибавити, а опет његову вредност човек мора сам увидети. Када се ствари посматрају на овај начин значај књига које се баве моралом је евидентан и не треба га превише објашњавати, јер би то у супротном значило да морал представља тему коју баш не разумемо најбоље. Тему која није део наше свакодневног живота, већ нешто што морамо додатно објашњавати. То би уједно значило да је настало доба неморала, доба у коме би питање које Ломпар поставља на самом почетку требало пре-

формулисати у: *Чему морал у модерно време?*

УДК: 316.4(497.11)(049.3)

Славољуб Лекић¹⁾

СРПСКА ТРАНЗИЦИОНА ИЛИЈАДА

Осврт на књигу Милана Брдара: Српска транзициона Илијада, Стилос, Нови Сад, 2007.

Једанаест чланака Милана Брдара посвећених политичким приликама у Србији с почетка 21. века сабрано је у књигу под насловом *Српска транзициона Илијада*. Наслов књиге указује да се главно оружје тројанског рата, лукавство, у модерној балканској трагедији обнавља као зла коб Срба невестих та га препознају. Давно, лукави Одисеј наређује да се направи дрвени коњ кога Тројанци унесе у град, мада их опрезнији упозораваше да то не чине. У пијанству прославише своју наводну победу а наивност их кошта пораза. На темељу историјског поучка аутор проматра савремене Американце и западне Европљане као Данајце који су се нашли пред опседнутом Тројом, тј. европским истоком. Први модерни Тројанци, Руси,

1) уредник Форума Пољопривредног факултета у Земуну.

коња Модерне, демократије, социјалне правде и револуције, 1917. године увукли су у своју државу (стр. 13-14) и тако загубили један век. Али нису били једина и последња жртва. За њима страдаше сви којих се дограбила комунистичка антидржава укључујући и Србе (стр. 14). И није тешко било савременим Данајцима, жали се Брдар, да пронађу помагаче међу нама: деца Брозових генерала, удбаша, функционера чији су очеви ову земљу једном добро измамузали данас утерују народ у либерализам (стр. 15). Аутор језгровито казује нашу муку: „Откад смо скинули опанке, само туђу воду носимо: како 27. марта `41, тако и 5. октобра 2000“ (стр. 15). Ваљда зато за мото своје књиге узима аксиом Карла Шмита – суверен је онај који одлучује о изузетку (ванредном стању).

Премда књига даје проциљиву анализу наше драме у широј јавности прошла је скоро незапажено. Упркос томе, она је актуелна и данас иако је Србија већ зашла у други део транзиције и политичког преумљења. На почетку обрађен је невиђени политички и државни експеримент изведен у Совјетском Савезу као увод у српску транзицију.²⁾ Овим је осигурана

2) Аутор је проблем настанка болшевичке диктатуре обрадио у обимној двотомној студији Праксис одисеја на око 1300 страна. Ова је незаобилазно штиво за разумевање совјетске државе и револуције, а објављена је у два тома:

подлога за анализу темеља српског транзиционог удеса. Следи расправа о питањима државе и нације која се мање или више провлаче кроз све текстове. Поред тога суптилно су анализирани ране транзициона пљачка и технике освајања и очувања власти у Србији након 2000.

EXPERIMENTUM MUNDI - СОВЈЕТСКА РЕВОЛУЦИЈА

Анализа српске транзиције започиње сажетком кобног раздобља установљења и учвршћења совјетске власти. Лењин, руковођен утопијом о светској револуцији, утемељеној на марксизму, покушава да оствари друштво без бирократије, војске, уверен да ће свака домаћица бити у стању да се бави државним пословима (стр. 23). Самоук у области политичке економије, као и многи руски интелектуалци који западњачку хипотезу узима као свој аксиом (Достојевски), Лењин чврсто верује да ће после победе комунизма злато служити за облагање јавних нужника (стр. 24). Док овлашно назначавача бисере Лењинове генијалности Брдар разбаруше-

Брдар Милан: Праксис Одисеја: студија настанка болшевичког тоталитаризма. Први том: 1917-1923, Службени лист, Београд, 2000.

Брдар Милан: Праксис Одисеја: студија настанка болшевичког тоталитаризма. Други том: 1923-1929, Службени лист, Београд, 2001.

но опомиње читаоца: „Узалуд узвикујете: ово је сувише! Који то идиот је могао да му поверује!?“ (стр. 24).

Између 1918-1920 на простору негдашњег СССР-а бесни грађански рат и то против `беле контрареволуције` и стране интервенције, и против града и села. Аутор разматра превирања међу револуционарима у вези НЕП-а (порез у природи) који је Лењин смислио не би ли спасао власт која је практично политички и економски банкротирала, тупећи, привремено, сукоб са сељаштвом. Против увођења НЕП-а били су, вели Брдар, они из врхушке који нису за три године осетили хладноћу, глад и болештине те су бринули за `принципе` (стр. 31). И наводи пример Анђелике Балабанове, која Лењину пребацује да ће радници патити због напуштања њихових идеала и изгубити веру у будућност социјализма! (стр. 31). То она поручује Лењину док народ скапава од глади усред политичког и економског експеримента који изводе револуционари утописти доведени запечаћеним возом преко Немачке у Русију. Глад коју су изазвали Лењин и другови 1921-22 ублажава једна Хуверова организација која храни народ од Петрограда до Урала (стр. 34). Толико о `успесима` револуције у `златно доба` ратног комунизма.

Брдар, спада у ретке ауторе који тврде да је Стаљин најдо-

следнији лењиниста те да он није уништио или обрукао револуцију већ лењинизму вратио живот и тако омогућио да она у његовој епохи достигне звездане тренутке. Стаљинова издаја састоји се у томе што је револуцију извео до последње тачке лењинизма и тако је огољавањем дискредитовао (стр. 49). Стаљинов нацрт учвршћења и одбране лењинизма завршен је његовом обредном ликвидацијом коју је обавио Хрушчов.

Да би допро до узрока агоније српске политике и друштвене мисли данас, Брдар успоставља копчу између совјетске револуције и њене малигне алтерације, југословенске комунистичке револуције, на коју се потом наслањају српске политичке структуре актуалне после 2000. године. Невидљиве нити повезују леву опозицију у совјетској држави, леву опозицију у СФРЈ и демократску опозицију у Србији с краја 20 века. У почетку обложена меканим марксизмом, позната као *praxis* оријентација, југословенска лева опозиција понавља недрживу позицију совјетске леве опозиције из првих година бољшевичке револуције. Леви опозиционари, челници хуманистичког марксизма друге половине шездесетих година, дизали су идеолошку панику због `рестаурације грађанског друштва које надире` и запомагали пред ужасом `успона средње класе` која ће `уништити

револуцију и социјализам` ако се нешто не предузме (стр. 52). Брдар напомиње да нико од југословенских марксиста није био на страни политичког плурализма (стр. 54).

ПОХВАЛА НАЦИОНАЛИЗМУ

Дискурс нетрпељивости према национализму, а све у име `толеранције`, Брдара наводи да оспори позиве против национализма и потврди његов значај. Ширење ове модерне `толеранције` има два корака: први је производња предмета а други је његова критика у форми запрепашћености над открићеном чињеницом света (стр. 161). Наравно, сам феномен национализма предмет је оговарања применом овешталих места а не трезвене анализе. Савремена критика национализма темељи се на демагогији а у Србији се огледа у олаком проналажењу `говора мржње` јер се жели испровоцирати отпор и презир према национализму (националистима) те њихово разоружавање (стр. 163). Напуштање национализма постаје вредност по себи а њено истицање улазница у демократски круг (стр. 164).

Секуларизација света и `смрт бога` а потом и појава великих идеологија доводи до сукоба њихових табора. Узајамно уважавање других и чињеница

света битише у оквиру једне идеологије док су остали предмет осуде и омаловажавања. Све велике идеологије настоје да обезбеде универзално важење. Привлачне су јер доносе коначне судове и свака даје своју социјалну синтезу – марксизам путем социјалне правде, либерализам путем индивидуалне слободе и правде а конзервативизам путем заједничке природе (стр. 167). Но, ни једна није кадра да сама до краја разреши проблем конституције заједнице (стр. 168), јер док тријумфује обнавља преостале две идеологије (стр. 169).

Брдар сматра да рационална и одговорна државна политика не може бити лишена национализма те да простор који не обухватају социјализам и либерализам испуњава национализам, тј. људи таквог опредељења (стр. 171). Овде је реч о инструменталној димензији национализма.

Национализам се може одредити релационо и то према свету, према себи и према Другом. Ово су дакле, односи поштовања (стр. 172). Односи према себи и Другом одређени су као односи самопоштовања и поштовања јер ко не поштује себе не поштује ни друге (стр. 172). Поштовање и самопоштовање искључује став ниподоштавања чињеница света, тј. национализма као укорененог феномена. У ова три односа нема љубави

и мржње (окосница оговарачког дискурса противника национализма) пошто је место љубави у приватној сфери а поштовања у јавној сфери каже Брдар (стр. 172).

Будући да је национализам стара појава у Европи његово омаловажавање као привремене патолошке појаве открива надменост модерног ума оспољеног као ниподоштавање чињеница света и презира према Другом. Управо однос према Другом показује да национално одређење није сентимент него чињеница. Наиме, чак иако неко објави да нема нацију јер је грађанин света то неће спречити Другог да тог грађанина света национално одреди. Онај који одбије да се национално одреди према Другом или одбије одређење које му Други приписује нарушава принцип узајамности садржан у односу поштовања (стр. 173). Однос поштовања налаже нам да се национално одредимо због Другог и других око нас, а не једино због себе. Јер уколико само инсистирамо на појединачном (Ја сам Јован Јовановић) или универзалном (Ја сам само човек) показујемо охолост према Другом и другим око себе који то доживљава као наш презир и мимикрију (стр. 174/5).

Национализам није тешко бранити као феномен будући да је историјска чињеница. Али ваља га бранити и као став и то

зато што без национализма нема довршења идентитета без неуротичних траума, и због тога што народ који не поседује национализам остаје без самопоштовања и односа са Другим због чега је осуђен на пропаст (стр. 175).

Анационална едукација грађанства у Србији води укидању самопоштовања и елементарне бриге за себе што Србе доводи у асиметричан положај у односу на друге балканске народе. Јер `просветљени` Срби, грађани света, лак су плен вучјих апетита суседних националиста, што излази из политичке праксе последњих двадесетак година. На крају драме огољено ће се показати да борба против српског национализма у Србији није ништа до логистика околних националиста (стр. 177). Тако би ваљда оговарачи `небеске Србије` дошли до српских територија а Србима би оставили на управљање само Небо. Стога нас Брдар опомиње да је национализам „идеологија старања о себи, на исти начин као што човек брине о свом опстанку, а не опстанку комшија, с којима је, иначе, у добрим односима“ (стр. 180). Ми и Они једнако је легитимно као Ја и Ти (стр. 180).

Срби, као и остали народи, имају право да се држе свог националног идентитета, имају дужност да то чине због околности која чини исто, јер ко не

поштује себе не може очекивати ништа до заслужени презир (стр. 182). Стога аутор истиче да „свако од нас на светској пијаци има шансе једино ако се као појединац ослони на свој колективни идентитет на два нивоа: друштвени и национално-културни. Писац, научник, философ или уметник, има шансу у свету једино ако донесе нешто на основу традиције којој припада и искуства које дели с ближњима.“ (стр. 184).

Насупрот националном етосу, САД употребом хуманитарних интервенција (прва у Европи била је против Срба) свакој европској нацији јасно поручује: немате право да водите рат чак и ако сте нападнути, немате право на идентитет чак иако сте стари европски народ, немате право на аутономију у погледу промишљања сопствене будућности (стр. 89). Изједначавање Срба и Нациста утабана је стаза западне пропаганде примењена на овдашњим просторима. Отуда не чуди што омиљени немачки професор Хабермас тврди да је интервенција НАТО-а морално оправдана, а још мање што то чине и мислиоци Андре Гликсман и Сузан Зонтаг (стр. 60). Зато је смишљена сага о нацификацији и денацификацији Срба чиме је велики злочин јасно привезан за нападнуто. Нацификација је најуспешнији начин интернационализације унутрашњих сукоба. „Хи-

тлер је међу нама! Како можете да budete мирни, и морални, у сопственим очима!?“ маркира задихано запомагање пропагандиста Брдар (стр. 82). Ако је Хитлер поново међу нама онда побуна Арбанаса у СРЈ није терористичка активност која се решава уобичајеним мерама државе него је „наша ствар“. Нацификацијом се најефикасније оправдавају злочини над Србима (осиромашени уранијум, бомбардовање цивила) и обезбеђује ширина маневра – дозвољена су сва средства. Нацификација Срба морално је оправдање и савршени изговор да се предузме радња против нацистичког монструма који не преза да се супротстави самозаљубљеним и самосавршеним вођама Империје.

Да би створени симулакрум постигао циљ ваљало је да испуни све функције термина `Срби`. Брдар уочава да термин `Срби` као знак у западним гласилима делује с пет различитих функција: 1. као симбол и негативни тотемски оператор у смислу симболичког језгра племенске интеграције; 2. као трансфер симбола зла (противтежа идеалу добра); 3. као `празно место` за постмодернистичко писање `по себи`; 4. као интензија, одређено значење о објекту представе и 5) као израз или аутопортрет дискурзивног субјекта (стр. 67-68). Ипак и после нацификације Срба тешко

је рећи да ли је Балкан европеизован или је пак Европа балканизована, тј. да ли је Балкан демократизован или је Европа изнова варваризована?

ДРЖАВА, ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА И РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА

Вишевековна борба за заштиту слободе од тираније дала је велико достигнуће – слободу појединца, али је довела и до стварање професије критичара државе чији је дискурс тирански (стр. 245). Модерни критичари државе познати су по својој дволичности: док су неутрицајни чланови друштва државу оглашавају за највеће зло али чим се дограбе власти вреднују је као плен и средство самоодржања. Критички интелектуални етос нашао се у посебном (повлашћеном) положају у транзиционим друштвима које обележавају неповратни процеси: прелаз од државе ноћног иследника у државу ноћног чувара, прелаз од капитала као зла ка капиталу као цивилизацијској тековини, прелаз од егалитарног хуманизма ка поседничком индивидуализму (стр. 274).

Нема сумње да данашњи проблем разарања државе и друштва није дошао као гром из ведра неба. Процеси регионализације, децентрализације, деетатизације, десуверенизације и њима слични старији су

него савремене теорије о држави у ери глобализације. Приповест против државе темељи се на тврдњи да се функције државе преносе на наднационалне организације и на локалне заједнице. Прво је повезано са митом о одумирању државности у општем тренду интеграције а други мит говори о деетатизацији политичког система (стр. 244). Не тако давно, у време социјализма, марксисти су испредали причу о одумирању државе и друштву без државе. Слично њима, глобализатори тврде да се одумирање дешава данас (стр. 97). Канда ће локална власт и светска власт, под барјаком неолиберализма, као воденични каменови претворити националне државе у брашно.

Двосмерни процес, дробљење националног и јачање наднационалног суверенитета, збива се у времену које неодољиво подсећа на епоху европског апсолутизма! Апсолутизам САД у духу суверености апсолутистичке државе види се из понашања према источноевропским земљама које свим силама хоће у „међународну заједницу“ (стр. 114). Када амерички председник обележава национални празник, сви из Европе одлазе му у походе, као што су феудалци одлазили на поклоњење краљу, а он их дарује – оставља их на власти (тј. поклања им област, земље), одобрава статус најповлаштеније нације

(ослобађање феудалца намета и пореза), отвара им светлу перспективу кредита (корупција на највишем нивоу). Чланица НАТО пакта према Америци има исти однос као властелин према краљу: када га овај позове шаље војнике у рат. А рат води за краља, тј. за САД и њихово господство у свету (стр. 114). Нема сумње Империја има механизме државе уткане у њено биће док конкуренти, лишени стабилне државе, губе предност коју ова пружа организованим заједницама. Најбоље и најдрагоценије Империја задржава за себе и зато поданике лишавала државности и националних осећаја не би ли их лакше ослободила жудње за слободом.

Док је рефеудализација глобалне светске силе последица нестанка СССР-а, дотле је рефеудализација на локалном нивоу (добар пример је српски простор) услед регионализације анахрона, а та је карикатура могућа захваљујући традицији социјализма. Овде, каже Брдар, постоји традиција аутономије локалних саграпа који су били копија савезне саграпије у време изградње комунизма а данас су представници мултикултурног друштва (стр. 117). Уз то, држава је схватана као оруђе класног тлачења пре увођења комунизма који ју је користио за обрачун са владајућом буржоаском класом у име пролетера. Нестанком комунизма и

владајуће пролетерске класе поново је постала зла држава тлачитељица неспојива са демократијом (стр. 117). Напокон, Коминтерна је преко владајуће партије уигравала борбу против `великосрпског хегемонизма` и `српског национализма` и то путем производње нових нација и проширењем аутономија што је непосредно подривало државу (стр. 118). Одатле Брдар закључује да проблем Србије није демократија већ држава, а регионализација није у вези са демократијом већ с рационализацијом (стр. 118)

Антидржавна кампања манијака интеграције има своје теоријско утемељење у вишевековној пракси европске политике. Модерна теорија државе спутана је двема традицијама: ранохришћанским учењем о држави која потиче од светог Августина пошто је држава установа греха (стр. 250). Другу традицију носи природноправна мисао. Природноправни дискурс 18. века се у 19. веку разграно на дискурсе великих идеологија: либерализма, конзервативизма и марксизма са негативним ставом према институцији државе (стр. 254-5). Парадигма организма замењена је парадигмом механизма (стр. 253), држава постаје само машина за владање над људима а јединка постаје шраф у машини (стр. 254). Омаловажавање државе посебно је спроведено

у природно-правним учењима Хобса и Русоа пошто је природном стању без политичког поретка супротстављено вештачко стање поретка, мира, реда те је држава неприродна појава (стр. 251). Тако држава у модерној мисли није могла да избори статус `општег добра` који има код Аристотела. Брдар прихвата став да хришћанска мисаона традиција не оспособљава за политику, на шта је указао још Макијавели, док модерна природно-правна мисао оспособљава за побуну и рушење државе али не негује државотворно и политичко чуло (стр. 252). Сањарење о будућности без државе, сами тим и насиља, неправде и бездушности, посебно подстичу визије о историјском прогресу и идеја о `моралном усавршавању` човека, вечно млада и популарна међу теоретичарима политике (стр. 256). Поред тога држава (nomos) раздваја се од друштва (physis) али тако да се у друштву сачува место добра како би било осигурано нормативно полазиште за реконструкцију заједнице. Анатема државе и политике, образовање лишава политичке димензије али истиче моралну и естетичку (стр. 257). Тиме се срзава углед политичког позива и подрива сврсисходност политичког образовања те добијају дегенерисане елите неспособне да владају собом и масама.

БУДУЋНОСТ ИНСТИТУЦИОНАЛНИХ РЕФОРМИ У СРБИЈИ

Брдар јасно разграничава институционалне од економских реформи које су првенствено изнудили ММФ, СБ, Стејт департамент (стр. 137). Уочава да инострани притисак у економији и привидна незаинтересованост у институционалној сфери иду на руку унутрашњим и спољашњим чиниоцима пошто је у условима нередила лакше спровести препоручене мере (стр. 138). Аутор сматра да је власт ДОС-а неспособна за институционалне реформе, а један од разлога је ванинституционални положај тзв. председништва ДОС-а начињеног као некадашњи комунистички Политбиро (стр. 138). Брдар указује да је српска транзициона власт заменила циљеве и средства (власт ради демократије, демократија ради власти) и марkira чињеницу да је већина чланова досовске врхушке комунистичке провинијенције (стр. 139). Прузимањем власти ДОС је, као некада комунисти, неприметно преобразио власт у сврху свог политичког делања. Дакле, 5.10.2000. на место Милошевића дошло је председништво ДОС-а, што је била пракса многих комунистичких режима (Лењина замењује Политбиро, Броза колективно председништво). Отуда, Брдар сматра да је преврат изведен 5.10.2000. континуитет кроз дисконтинуитет (стр. 152). Кон-

тинуитет безакоња и самовоље у име виших циљева обновљен је актом револуције од октобра 2000. (стр. 153). По мишљењу Брдара ДОС-у као легитимном носиоцу власти у интересу је одржање стања перманентне револуције јер тако оправдава своју нелегалну власт, шири простор за сумњиве потезе и експлоатише `бедне прилике` заклањајући свој реформски паразитизам (стр. 153). Пошто се у међувремену распао ДОС и цела та структура, данас се чини да је тиме проблем решен. А није зато што је председништво ДОС-а прешло у илегалу и делује из дубоке позадине. Резултат овог деловања је и страначко прегруписавање 2007/8. године, са циљем да се прикрије неделотворност српске власти и тако неутралише значајан део незадовољног бирачког тела.

Промене у Србији након 2000. довеле су до следећег парадокса (стр. 155): ванинституционална моћ која потиче од ДОС-а и његових сукцесора не сметано делује и земљу држи у ванредном стању. Дакле, власт је изван институција, не жели да се улије у државу не би ли остала невидљива и тиме тешко смењива. А једино држава има моћ да демократизује друштво а не, како се обично мисли, шака јуришника, звали се они демократи или бољшевици. Брдар још 2002. каже да је Србија постала земља без алтернативе те да нема политичке снаге које

би јој отвориле перспективу и шест година раније предвиђа да „ће се на власт, као и у другим земљама постсоцијализма, вероватно вратити „старе снаге“ (социјалисти) у случају да се овако настави“ (стр. 156). Напустило се и Србија је због избегавања реформе институција остала земља у `полудивљем` стању, а са друге стране власт коју је оличавао ДОС измештена је изван институција те сви досадашњи избори нису је ни дотакли.

Брдар правовремено наслућује потезе `демократске власти` и то применом неколико тактика (стр. 157-158). Прва је одлагање избора док год је могуће уз застрашивање и претње грађанима да ако они изгубе власт долазе `старе снаге`. Друга тактика је завођење диктатуре, у случају погоршања социјалне и политичке ситуације а да о томе не буде речи. Трећа тактика је изборна крађа (режија избора) у случају да упадну у шкрипац, већ осигурани лојалним гласилима и интелигенцијом.

ТЕХНИКА ОСВАЈАЊА ВЛАСТИ И ОПСЕНАРСКА ДЕМОКРАТИЈА

Брдар ДОС види као извор хаоса који је остварио циљеве као што су: успешно уништење економије, пољопривреде, војске, полиције, система обра-

зовања, националног достојанства и идентитета, институција, парламента, председника, судства (стр. 204-208). Разматрајући учинке и разлоге промена после 2000. аутор читаоце подсећа на место и улогу хуманистичко-критичке интелигенцији *praxis* школе која није указала на путеве избављења друштва. Она то није могла јер се поделила: део је ушао у политику 1989. а на сцени се појавио као ДОС док је други део отишао у позадину да даје подршку преко невладиних организација (стр. 211). Ово је, примећује Брдар, било могуће јер је интелигенција увек била лакоумна, провинцијална, позерска, увек у раскораку са својом земљом због туђих идеала и интереса (стр. 211). Управо она је послужила као вектор политичке технологије комунизма уграђене у демократску праксу. Њене најважније тековине (стр. 195/6) су:

Држава није опште добро него нужно зло и ратни плен.

Појмовно искључивање државе и демократије, где је држава у одумирању (глобализација данас, комунизам јуче) а демократија на путу светле будућности.

Омаловажавање институција које су мање важне од високоморалних људи (угледни револуционари онда, борци за демократију данас).

Нормативно јединство политике и морала (политика се

морализује а морал политизује) што отвара пут тиранији и тоталитаризму.

Окићен премисама марксистичке интелигенције, ДОС се власти дочепало тактиком тројанског коња. Споља су била обећања, која је свако хтео, а изнутра су били циљеви које нико није хтео. Лукавство је у томе што грађанство, које коња увлачи у град својим сучешћем реализује друго, све мислећи да остварује прво (стр. 213). Захваљујући тактици тројанског коња ДОС је, вели Брдар, преко улице дошао на власт, уз успутно спаљивање парламента, што ником неће донети добро, а овај комунистички хибрид, прориче, завршиће на улици (стр. 214). Али није проблем шта ће бити са досовцима, упозорава аутор, већ шта ће бити са Србијом, којој су они појели алтернативу (стр. 214).

Брдар одговара и на питање како се одржавао демократски ореол нове власти? Пре свега приматом језика над стварношћу јер је једном успостављена подела политичких актера на демократе и недемократе а инстанца без призива је `међународна заједница`. Други механизам, посебно изражен после свргавања Милошевића, јесте истицање подршке `међународне заједнице` да се прикрију пориви ове несебичне подршке. Трећи начин одржавања анђеоског ореола јесте упорно истицање супротности

према Милошевићевом режиму (стр. 190).

ПУТ ИЗБАВЉЕЊА ДРУШТВА – ТРАНЗИЦИОНА ПЉАЧКА

Три велике идеологије - либерализам, марксизам и конзервативизам, усредсређене су на три принципа: слобода, једнакост и заједница. Но свака од идеологија хипостазира један од њих коме подређује преостала два (стр. 223-4). Отуда је питање рационалне политике у источној Европи актуалније него на Западу пошто се морају ускладити сва три принципа да би се осујетила циклична смена мегаидеолошких програма (стр. 225). Како све три идеологије на једном од принципа граде целину, Брдар заговара идеолошки еклектицизам ради лакшег преовладавања њихових једностраности и друштвене интеграције (стр. 271). Но, исполитизована хуманистичка интелигенција није способна да ово оствари пошто прихвата једну а искључује остале две мегаидеологије. Хуманистичка интелигенција остала је на маргини и у време социјалистичке револуције и у време неолибералне револуције и показала је да је способна да руши али не и да гради (стр. 241). Пошто је два пута разочарана она и не треба да се бави политиком (стр. 241). Зато аутор у поли-

тичким практичарима који нису политички застранили под дејством књишких знања види прегаоце способне да решавају конкретне проблеме транзиционих земаља (стр. 226).

Брдар запажа да држава није плен само номенклатуре и нових богаташа већ и врле интелигенције кад год се дограби власти, али и самих грађана, чим се нађу у прилици, те излази да држава није носилац општег добра ни за кога (стр. 232-3). Разградња социјалистичке економије изводи се истим путем којим је она успостављена – пљачком (стр. 233). Колико год било сурово постојеће стање ми плаћамо цену ранијег, социјалистичког, избора. Брдар се пита није ли пљачком опљачканог макар мало задовољена правда? (стр. 234). Главни актер довршења транзиције до избављења друштва управо је `пљачкашка` класа. Она је, на дуг рок, најпрогресивнији део друштва јер је обавила морално `прљав` али економски и друштвено целисходан посао акумулација богатства који није било могуће извести другачије до пљачком (стр. 235). Дакле, богаташ, омражен у јавности, обавља посао сређивања нереди који је направила увек узвишена хуманистичка интелигенција и то у интересу друштва а не појединца (стр. 235). Аутор пита како је могао да се обави посао `поштено` а да се не остане на друштвеној својини и није ли пљачка једини пут нове

акумулације капитала у правцу промене типа својине. У одбрану `пљачке` ничије својине аутор потеже и најјачи аргумент да је од самог згртања богатства делеко важнији начин његове употребе и зато истиче да је најважније да капитал остане у земљи (стр. 235). Отуда је, сматра, транзициона пљачка злочин према друштву и држави тек ако се згрнуто богатство изнесе из земље, као што су учинили руски тајкуни (стр. 236). Зато оспорава поклич да би све тајкуне требало похапсити у име правде и морала јер на сцени више нико није `чистих руку` а том акцијом друштво би поново било осиромашено, пошто отимање нема ко да изведе а да подухват не постане нова пљачка (стр. 321). Са становишта целине није важно богаћење конкретних појединаца већ губитак драгоценог историјског времена (стр. 56).

У коначном расплету успостава нових неопходних институција и поретка после транзиције неће припасти интелигенцији већ наследницима `прљаве, ружне, пљачкашке` класе (стр. 236). Из редова наследника тајкуна, каже Брдар, издвојиће се први озбиљни политичари (који не мисле само на себе) и бизнисмени који знају да раде свој посао склони оснивању добротворних друштава. Пљачка, мада морално негативна појава, на дуги рок је економски и друштвено најрационалнија (стр. 236). Консолидација недо-

вршених транзиционих група природно доводи до њиховог преображаја а потом и до степеног стапања тајкуна, интелигенције и номенклатуре (стр. 307). Свака група нешто добија и уступа. Интелигенција уступа свој симболички капитал а добија друштвени и економски. Тајкуни теже да обезбеде симболички капитал (признање и углед) и да легализују послове док за узврат уступају део економског капитала јер су окончали првобитну акумулацију. Номенклатура пак мора да обнови симболички капитал удруживањем са интелигенцијом. Финале транзиције биће нова елита као резултат мелтинг пота припадника бивше номенклатуре, најуспешнијих припадника демократске интелигенције и највештијих тајкуна (стр. 317). Што буде већа размена капитала између њих биће снажнија унутрашња интеграција нове елите (стр. 317). Након образовања нове елите све њене групе имаће интерес да успоставе снажне институције, да поштују законе и извршну власт те да успоставе вредносни систем грађанског друштва, индивидуализма и кооперативности (стр. 318).

Брдарова тврдња да ће нова класа која се ствара бити носилац развоја и новог утемељења државе права је реткост. Практично нико од истакнутих интелектуалаца није овако директно и без рукавица јавности казао: свиђало вам се или не магнати

чине користан посао и окосница су друштва које се рађа пред нашим очима. Овај став заснован је на искуству најразвијенијих капиталистичких економија и негативном историјском искуству социјализма у СССР-у и СФРЈ. Аутор истиче да је теза о позитивној улози тајкуна наишла на слаб пријем код припадника друштвених наука из три разлога. Прво, као марксиста и хуманисти моралисти не прихватају да нешто морално спорно може да има позитиван učinak на друштвеном плану. Друго, не желе да изгледају као савезници тајкуна и великих лопова. Треће не могу да се помире са својом друштвеном и политичком маргиналношћу пошто главну реч у транзиционом друштву не воде они као весници науке која најбоље познаје друштво већ `сумњиви типови` (стр. 327).

Српска транзициона Илијада заједно са двотомном *Праксис Одисејом* Милана Брдара чини целовит поглед на бољшевичку револуцију и даје напукнице о последицама које је ова имала на српски и руски народ. *Српска транзициона Илијада* лекција је српским истраживачима друштва који су страћили животе на одбрану Брозовог спахилука и усавршавање комунизма а потом и на неолибералну критику епохе Слободана Милошевића. Књига

ће бити назаобилазан водич за истраживаче овог периода који ће тек ући у историјске архиве јер ће им дати сигурну стајну тачку пошто поништава предрасуду, укоренењену међу многим историчарима, да је философија близу историјске струке шкодљива.

Управо историју земаља као што је Србија, које осцилују између стварности и маште, најбоље изражавају уметници. Данас су *Ембахаде* Милоша Црњанског, мада фактографски превазиђене, боље сведочанство од многих дебелих историјских књига јер су отисак наума, замисли и заблуда једног поколења, које историчари често пренебрегавају. Црњански у *Ембахадама* пише о времену несрећа и страхота осталом под рушевинама Београда које ће изгледати несхватљиво и давно прошло, невероватно као што је његовом нараштају било време Обреновића.³⁾ Зато су речи Црњанског да пише горко и без обзира, да би се сачувала истина, упозорење нама који га читамо данас да најгори уче из историја писаних у тренду времена а разборитији из дубљих спознаја прошлог. Проучавање оног што бејаше, на парче, мимо целине, Србе је бацило на странпутицу са које се још увек нису повратили. Да Србима не би Дучића, Црњанског, Меше

3) Црњански, М.: *Ембахаде*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 7.

Селимовића, Исидоре, Вука, Андрића они би под теретом `извора`, често и фалсификованих, потонули у фактографски мрак који не види дрво од шуме. Довољно је само погледати полемике које се данас воде о давно завршеном другом светском рату (а и ранијим временима) и осведочити се у немоћ српске марксистичке историографије да разлучи оно што треба и може од оног што мора да буде. Из моралног потонућа наше друштвене науке и нас самих једини излаз су песништво и ум који верује у слободу.

Разноврсна проучавања болшевичке револуције најбољи су доказ да су дебели томови књига и докумената, тек полазни материјал за одуховљени ум оплођен интуицијом. Уосталом, зар појаве као што су Лењин и Стаљин нису пука акциденција. Зар они и њихова ђаволска револуција нису случајност спрам појаве језика, религије, уметности, државе. Ова двојица револуционарних близанаца, настојали су да укину или револуционарно измене неизбежности створене снагом већом него што је била болшевичка револуција. Како су револуционарно радили, на магистрали акциденције и маргини света, тако их је права историја и помела. Исто ће учинити и са малигном југословенском револуционарном алтерацијом, акцидентом акцидента, којој ни помоћ Империје

неће бити довољна да победи будућност. *Српска транзициона Илијада* даје теоријску подлогу за разумевање последњег чина југословенске револуционарне драме. Након оног што проживљавамо данас следи тумачење питања отворених за време дводелног грађанског и братоубилачког рата вођеног 1941-1945. и 1991-1995. године. На крају преостаје обнова државе и путева друштвене синтезе. Критика наше друштвене праксе и теорије неспремне да промисли узроке и последице погубног двадесетог века смањује ризик да ће генерације које долазе поновити неславну прошлост својих лакомислених и наивних предака.

